

AHMED ÂLİM EFENDİ

(1874-1930)

Din âlimi, bestekâr.

Manisa'da doğdu. Babası Murâdiye Medresesi müderrislerinden Mehmed Ârif Efendi, annesi Manisa müftüsü Ali Rızâ Efendi'nin kızı Zâhîde Hanım'dır. Baba tarafından Manisa'nın Hocaşâdeler, anne tarafından Evliyâşâdeler ailesine mensuptur. İlk öğrenimini Manisa'da gördü ve hıfzını tamamladı. Ardından müderris Ali Rızâ Efendi'den Arapça dersleri almaya başladı. Hocasının vefatı üzerine derslerini Manisa müftüsü, dayısı Evliyâşâde Mehmed Efendi ile devam ettirdi ve 1897'de icâzet aldı.

Daha sonra İstanbul'a gitti. Burada Beyazıt dersiâmlarından Çarşambalı Hacı Ahmed Efendi ve Fâtih dersiâmlarından Dağıstanlı Mustafa Hulûsi Efendi'nin derslerine girdi. 1901'de Ahmed Efendi'den dinî ilimler ve ertesi yıl Mustafa Efendi'den aşere ve takrîb icâzetnâmesi aldı. İstanbul'daki öğrenimi sırasında Manisa'da Murâdiye İç Medresesi'nde de müderrisliğe devam ediyordu. 1906-1908 yıllarında Maarif Komisyonu reisliğine getirildi. 17 Şubat 1910 – 14 Mart 1914 tarihleri arasında Manisa'da fetva müsevvitliğiyle görevlendirildi, 5 Temmuz 1915'te Manisa müftüsü oldu.

Manisa'nın 25 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgali üzerine bir süre Manisa'da kaldıysa da Yunanlılar'ın kendisini etkisiz hale getirme çabaları karşısında gizlice Manisa'yı terk ederek Kuvâ-yi Milliye'ye katıldı. Mütareke'den sonra İzmir'de kurulan Cem'iyet-i İslâmiyye'nin Manisa'da bir şubesini açtı. Bu sırada kendisinin Yunan işgal kuvvetleri ve İstanbul hükûmeti tarafından idama mahkûm edildiğine dair bilgiler ise tartışmalıdır (geniş bilgi için bk. Bilgi, s. 110-120). Âlim Efendi önce Akhisar Kuvâ-yi Milliyesi'nde görev aldı, ardından Akhisar temsilcisi olarak Eylül 1919'da toplanan üçüncü ve Mart 1920'de toplanan beşinci Balıkesir kongrelerine katıldı, bu kongrelerde yönetici olarak görev yaptı. İstanbul'un işgalinden sonra Damad Ferid Paşa hükûmetinin Kuvâ-yi Milliyeciler'i âsi ilân eden fetvasına karşılık Kuvâ-yi Milliye'yi meşrû müdafaa hareketi olarak gören Ankara Fetvası'nı imzaladı. 30 Mayıs 1920'de müftülük görevinden azledilmesi üzerine İstanbul'a gitti ve geçimini sağlamak için Saraçhane'de bir helvacı dükkânı açtı.

Ahmed
Âlim Efendi

Büyük taarruzun ardından Manisa'nın düşman işgalinden kurtulmasından sonra Manisa'ya dönerek 16 Ekim 1922'de tekrar başladığı müftülük görevini vefatına kadar devam ettirdi. Ayrıca Dârülmîlâfeti'l-aliyye Medresesi Encümen-i İlmî reisliğinde bulundu ve 1 Haziran 1924'te Manisa Türk Ocağı Murakabe Heyeti üyesi olarak görev yaptı. Millî Mücadele'deki faaliyetlerinden dolayı 21 Haziran 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İstiklâl madalyası ile taltif edildi. 13 Aralık 1930 tarihinde Manisa'da vefat etti ve Birinci Çatal Mezarlığı'na defnedildi.

Arapça, Farsça bilen ve dönemin din âlimleri arasında yer alan Ahmed Âlim Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri de bestekârlığıdır. Ancak mütevazi kişiliğinin mûsiki sahasındaki bu özelliğini büyük ölçüde gölgelemiş olması muhtemeldir. Mûsikideki ilk hocası dinî eserler bestekârı, şair ve hânende Manisalı Kadızâde Âsım Molla'nın talebesi Çerkez Hâfız Mehmed Efendi'dir. Ondan nota öğrendi ve pek çok eser meşkettti. Bu alandaki bir diğer hocası da şair, neyzen, hânende ve bestekâr Manisa Rifâi Dergâhı şeyhi Hasan Rüşdü Dede'dir. Ayrıca dinî eserler bestekârı, Çorapçı Ahmed Efendi olarak tanınan Ahmed Esat Uğurlu, Manisa Müsellim Camii müderrislerinden Hacı Mûsâ Efendi ile talebesi Kasapşâde Ahmed Efendi, Ali Asgar Efendi, Âlim Efendi'nin yeğeni, Manisa Mevlevihânesi na'thanı ve neyzeni Hâfız Mehmed Efendi beraber meşkettileri ve kendilerinden faydalandığı kişiler arasındadır. Neyzen Selâmi Bertuğ, ünlü bestekâr Mehmet Râkım Elkutlu ile Âlim Efendi'nin eserlerindeki üslup benzerliğini, her ikisinin de dinî sahada görev yapması sebebiyle aralarındaki muhtemel görüşmelere bağlar. Tesbit edilmiş eserleri bir kâr-ı nâtık, iki beste, bir aksak semâi, iki şuğul ve beş ilâhiden ibarettir. Güftesi de kendisine ait olan, her beytinde ayrı makam ve usulün kullanıldığı on beş beyitlik hicaz kâr-ı nâtık

onun mûsiki nazariyatı konusundaki geniş bilgisini göstermektedir. Aynı zamanda neyzen olan Âlim Efendi, ailesinden gelen Mevlevîlik geleneğini devam ettirmesine rağmen bu eğilimini görevine zarar vermez endişesiyle belli etmemiştir. "Mescidin mihrabı ortadadır ve bunun büyük bir mânası vardır; eğer ben bir tarikata veya partiye kayacak olursam caminin mihrabı da kayar" şeklindeki sözleri onun bu konuya bakış açısını ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946, s. 43-45; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 64-65; Selami Bertuğ, "Manisalı Âlim Efendi ve Klasik Türk Mûsikisindeki Yeri", *2. Mesir Konferansı: 20-30 Nisan 1983*, Manisa 1983; Özalp, *Türk Mûsikisi Tarihi*, I, 136-137; Nejdî Bilgi, *İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi*, Manisa 2008; Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikisi: Akademik Klasik Türk San'at Mûsikisinin Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2006, I, 52-53; Necdet Okumuş, "Manisa Rifâi Dergâhı (Entekeliler)", *KAM*, XXII/4 (1993), s. 65-73; Cemil Altınbilek, "Manisa Müftüsü Âlim Efendi ve Manisalı Mûsikîşinaslar", *a.e.*, XXXVII/1 (2008), s. 73-77.

NURİ ÖZCAN

AHMED AZMÎ EFENDİ

(ö. 1821)

Osmanlı diplomati ve devlet adamı.

XVIII. yüzyılda Osmanlı idaresine damgasını vuran pek çok devlet adamı gibi Dîvân-ı Hümayun kalemlerinde yetişti. Bazı kaynaklarda, XVIII. yüzyılın önemli siyasî hizbinin önde gelen üyesi Reisülküttâb Tavukçubaşı Damad Mustafa Efendi'nin oğlu olarak gösterilirse de bu doğru değildir. Daha sonra Halil Hamîd Paşa'nın liderliğini üstleneceği bu siyasî aile grubuna katılması, Ahmed Resmî Efendi'nin kız kardeşiyle evlenmesi dolayısıyladır. Gustav B. Volz'un Azmî Efendi'yi Ahmed Resmî Efendi'nin yeğeni olarak göstermesi de hatalı olmalıdır.

Ahmed Azmî Efendi, Bâbiâli'nin çeşitli kalemlerinde görev yaptıktan sonra 1763'te Prusya sefiri olarak tayin edilen Ahmed Resmî Efendi'nin sefâret heyetinde yer aldı. Berlin'den dönüşünün ardından muhtemelen Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalayan Ahmed Resmî Efendi'nin gözden düşmesi sebebiyle geri plana çekildi. 1786'da Şahin Ali Paşa'nın azliyle Rusya'ya savaş açılmasından yana olan Koca Yûsuf Paşa'nın sadârete gelişi ona yeniden görev yolunu açtı. Zira bu sırada Ahmed Azmî Efendi gibi elçilik deneyimi bulunan ve Avrupa diplomasine vâkıf olan kâtiplere duyulan ihtiyaç artmıştı. II. Katerina'nın Grek

projesini hayata geçirme planları ve Kırım üzerindeki emelleri savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. 1770'te İngiltere'nin de yardımıyla gerçekleşen, Çeşme'de demirlemiş Osmanlı donanmasının yakılması ve Mora İsyanı'nın başlamasıyla sonuçlanan harekâta benzer bir sürprizle karşılaşmak istemeyen Osmanlı hükümeti, Baltık'tan denize açılacak Rus donanmasının Akdeniz'e girişini önleyebilmek için savaş ilânından hemen önce Sebte Boğazı'na komşu iki devlet olan Fas ve İspanya nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Fas elçisi olarak Azmî Efendi'yi tayin etmişti. Ondan beklenen görev, Rus donanmasının Akdeniz'e girişini engelleyecek tedbirlerin alınmasını ve Rusya'ya açılacak savaş için Fas idaresinin Osmanlı Devleti'ne malî yardımında bulunmasını sağlamaktı. 1785'te Osmanlı elçisi sıfatıyla Fas'a gönderilen Seyyid İsmâil Efendi'den itibaren bölgeye yönelik Osmanlı ilgisinin bir sonucu olarak da görülebilecek bu girişim, Fas ile Cezayir arasındaki ilişkilerin gerginleştiği ve her iki devletin sorunun çözümünü için İstanbul'a başvurduğu bir döneme rastladı. Ancak Fas hâkimi III. Mevlây Muhammed'in Cezayir'le yaşadığı problemler konusunda Osmanlı Devleti'nden ümit ettiği cevabı alamaması, cihad îanesi olarak İstanbul'a göndermeyi planladığı yardımı Cezayir'de yürüttüğü savaş için kullanma kararıyla sonuçlandı. Azmî Efendi de Fas'ın Cebelitârik kontrol edebilecek bir donanmaya sahip olmadığı için Rus donanmasının Akdeniz'e geçişini engelleyebilecek imkânlardan yoksun olduğuna vurgu yapmıştı. Bu durum Osmanlılar'ın Fas-Cezayir çatışmasında takip ettiği siyasette rol oynadı. Yine Azmî Efendi'nin takririnde belirttiği üzere Cebelitârik'in kontrolü için muhatap ne Fas ne de İspanya idi. İspanya Veraset Savaşı'nın ardından imzalanan Utrecht Antlaşması'ndan (1713) beri Sebte Boğazı ve bölge açısından büyük stratejik öneme sahip Minorka İngiltere'nin kontrolündeydi.

Fas'tan dönüşünde Ahmed Azmî Efendi cephede değil rikâb-ı hümayun mektupçusu olarak İstanbul'da görev aldı. Bu tayin kısa bir süre sonra ittifak antlaşması imzalanacak olan Prusya'nın "hâl ü şânına vâkıf" kâtiplere duyulan ihtiyaçla ilgiliydi. Savaş sürerken İsveç'le imzalanan antlaşma ve bundan altı ay kadar sonra Prusya ile yapılan ittifak diplomatik teşebbüslere hız kazandırdı. Fransa'da patlayan ihtilâl sebebiyle İsveç'in Osmanlılar'dan bağımsız olarak Rusya ile Värälä barışını imzalaması (1790) İstanbul'un kurmayla çalıştığı ittifak sisteminin bir ayağının

kırılması anlamına geldiğinden İsveç'ten ümidini kesen Osmanlı hükümeti, Rusya'nın Balkanlar'daki ilerleyişinden hiç de memnun olmayan müttefiki Prusya'nın sınır harekâtlarının ötesinde fiilen savaşa girmesini sağlayabilmek için çaba sarfetmeye başladı. Bu çerçevede Azmî Efendi, Haremeyn muhasebecisi pâyesiyile muvakkat orta elçi olarak tayin edildi. Azmî Efendi, 11 Kasım 1790'da Berlin'e hareket etmeden önce Prusya, İngiltere ve İspanya'nın İstanbul elçileriyle savaşın gidişi ve ittifaklar konusunda görüşmeler yaptı. Berlin'e hareket ettiği sırada, Fransız İhtilâlî'nin ve Belçika isyanının da etkisiyle Avusturya'nın savaş öncesi duruma göre Osmanlılar'la anlaşmaya yanaşması Osmanlı hükümetinin lehine olsa da savaşın çıkış sebebi olan Kırım'ı Rusya'nın iadeyi kabul etmemesi Prusya'ya duyduğu ihtiyacı arttırmaktaydı. 21 Şubat 1791'de II. Friedrich Wilhelm tarafından kabul edilen Azmî Efendi, devam eden savaş ve Prusya'nın Osmanlı Devleti tarafından savaşa girmesi konusundaki müzakereleri von Dietz ile yürüttü. Savaşa girmek için müttefiki İngiltere'nin Baltık denizindeki donanmasına ihtiyaç duyan Prusya'nın Londra nezdinde yaptığı girişimleri netice vermeyince Azmî Efendi'nin Berlin'deki temasları da başarısız kaldı. Prusya Başvekili Schulenburg ile yaptığı görüşmenin ardından Prusya'nın savaşa girmeyeceğinin anlaşılması Kırım konusundaki Osmanlı siyasetinin değiştirilmesi zorunluluğunu gündeme getirdi. Bu bağlamda Sadrazam Koca Yûsuf Paşa, Azmî Efendi'ye 1791 Temmuzunda gönderdiği takrirde Kırım için Küçük Kaynarca Antlaşması'nda belirlenen statünün esas alındığı bir barışın kabul edilebileceğini bildirdi.

Prusya'nın devam eden savaşa Osmanlı Devleti'nin yanında girmeyeceğinin anlaşılmasıyla Azmî Efendi İstanbul'dan gönderilen yeni bir tâlimnâme ile, Berlin yönetimini Zıştovi'de devam eden görüşmelerde Avusturya temsilcileri üzerinde baskı kurmaya davet etmekle görevlendirildi. Prusya'nın kararsızlığından tedirgin olan Azmî Efendi'nin bu konudaki endişesi, Reichenbach Konvansiyonu'na uygun olarak düzenlenen Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık bir ay önce II. Friedrich Wilhelm'le yaptığı bir görüşmeyle son buldu. Savaşın bitimine kadar Berlin'de kalması planlanan Azmî Efendi, bu süreçte İstanbul-Berlin arasındaki diplomatik ilişkiyi yürütmünün yanı sıra Avrupa'daki siyasî gelişmeleri de İstanbul'a bildiriyordu. Fransa'daki yeni düzenin ve

bu süreçte Bourbon hânedanının başına gelenlerin tasviri Azmî Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği takrirlerde önemli bir yer işgal eder.

Avusturya ve Rusya ile barışın sağlanmasının ardından 11 Ocak 1792'de İstanbul'a dönmek üzere Berlin'den ayrılan Azmî Efendi 1792 Martında Osmanlı başşehrine ulaştı ve sadâret mektupçuluğuna asaleten tayin edildi. Bu sırada Büyük Friedrich'in kaleme aldığı siyasî vasiyetnâmelerden birini özetleyen, bu mânâda Nizâm-ı Cedîd projesinin geliştirilmesine katkı sağlayan ve etkisi II. Mahmud devrinde de süren bir sefaretnâme kaleme aldı. Ancak Prusya sefâretinin ardından dönemin karar alma mekanizmasında yer alan etkili kâtiplerinden biri olamadı. Aralık 1794'te iki yıldan beri sürdürdüğü sadâret mektupçuluğundan sonra başmuhasebeciliğe getirildi. 24 Ocak 1795'te muhâsebe-i evvelîliğine ilâveten Karadeniz kalelerinin tamir ve yeniden inşasına nezaretle görevlendirildi. Yabancı mühendis ve uzmanlarla birlikte İstanbul Boğazı surlarının tahkimi konusunda gösterdiği çaba III. Selim tarafından takdir edildi. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1796 Martında şikk-ı sâlis defterdarı olarak erzak hazinesinin başına getirildi. Ebûbekir Râtib Efendi'nin aynı yılın ağustos ayındaki azlını müteakip ismi reisülküttâb adayları arasında geçtiyse de muhtemelen önceki reisülküttâba olan yakınlığı sebebiyle bu makama tayin edilmedi. 5 Ağustos 1798'de artık iyice yaşlandığı düşünüldüğünden başarıları bir defa daha III. Selim tarafından takdir edilmesine rağmen erzak nâzırlığı görevinden azledildi. Fakat Napolyon'un Mısır saldırısı bir defa daha Azmî Efendi'nin göreve çağrılmasına yol açtı. Osmanlı müttefiki İngiltere'nin Mısır'a gönderdiği ordunun levazım ve iâşesini tedarikle vazifelenen Çavuşbaşı Seyyid Mustafa Bey'in yerine çavuşbaşı vekilliğine getirildi. Ordunun İstanbul'a dönüşüne kadar bu görevi sürdürdü. Daha sonra herhangi bir görev almadı. Bu dönemde devlet işlerinden, Nizâm-ı Cedîd grubundan ve siyasetten uzak kalması III. Selim'in tahttan indirilmesi esnasında hayatta kalmasını sağladı. 9 Temmuz 1807'de devrik padişahın kız kardeşi Beyhan Sultan'ın kethüdâlığına getirilmesi tahttan indirilen III. Selim'in çevresine yakın olduğuna işaret eder. Bu sırada arka arkaya gelen isyan, idam ve tasfiyeler kaçınılmaz olarak bürokratik ve diplomatik meselelere vâkıf, yetişmiş kâtip sıkıntısı ortaya çıkardı. Azmî Efendi bu sebeple oldukça ilerlemiş yaşına rağmen

II. Mahmud devrinde yeniden göreve çağırıldı. Her ne kadar sağlık sorunlarını gerekçe göstererek affını istediye de 1809 Ağustosunda rîkâb-ı hûmâyûn kethüdâlığına tayin edildi. 1810 Haziranındaki azli üzerine yine geri plana çekildi. Bir süre sonra imparatorluğun en problemli bölgelerinden biri olan Mora'ya nâzır olarak gönderildi. Mora için kaleme alınan yeni nizamnâmeyle bölge valisiyle birlikte uygulamakla görevlendirildi. Mora'daki kalelerin tahkimiyle uğraşırken bir taraftan da "ihtilâlî mücip hareket edenler"i Mora valisiyle birlikte sürgüne gönderme işiyle uğraştı. Bu makamda uzun müddet kalamadı, 10 Nisan 1821'de Mora'da vefat etti. Naaşı İstanbul'a getirilerek Bostan İskeleyi'ndeki kabrine defnedildi.

Azmî Efendi'nin kaleme aldığı *Prusya Sefâretnâmesi* Osmanlı siyaset kültürü açısından hayli önemlidir. Sefâretnâmenin ilk bölümü XVIII. yüzyılın diğer sefâretnâmelerinde görüldüğü gibi Azmî Efendi'nin Berlin'e yaptığı seyahat esnasında vuku bulan olaylara, yolu üzerindeki kasaba ve şehirlerin tasvirine, Prusya kralı ve başvekili tarafından kabul törenlerinin anlatımına ayrılmıştır. Sefâretnâmeğe eklenen "Tezvil" bölümü ise Osmanlı siyaset literatüründe yeni bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Daha önce Osmanlı sefâretnâme müelliflerinin ilgi alanına girmeyen Avrupa devletlerinin malî ve askerî durumu, genel olarak ülkenin sosyoekonomik ve sosyopolitik vaziyeti gibi meseleler Azmî Efendi ile birlikte devrin sefâretnâme müelliflerinin gözde konuları haline gelmiştir. Nitekim bu bakış açısını, *Sefâretnâme-i Azmî*'den birkaç yıl sonra Ebûbekir Râtib ve Mustafa Râsih efendiler tarafından kaleme alınan "Büyük Lâyhalar"da da görmek mümkündür. Nizâm-ı devlete dair lâyhaların aksine doğrudan reform önerilerini içermeyen bu yeni sefâretnâme türü, aslında Avrupa devletlerinin karşılaştıkları benzer problemlerin çözümü için geliştirdikleri projeleri birer örnek olmak üzere Nizâm-ı Cedîd ricâline sunmuştur. Azmî Efendi'nin sefâretnâmesi yayımlanmıştır (Ahmed Azmî, *Sefâretnâme-i Azmî*, İstanbul 1303). *Hadîka-i Vekâyi'* ve Cevdet Paşa'nın *Târih'i* içinde de yer almaktadır. Fas elçiliğiyle ilgili takrirî Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır (Emanet Hazinesi, nr. 4034).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 396, 8491, 10262, 13346, 14983, 15050, 15179/D, 17232, 23502, 23709, 36252, 41774, 42320, 47804, 48697, 53209, 57457, 58599; BA, Cevdet-Hariciye, nr. 301, 6481; BA,

Cevdet-Maliye, nr. 3220; BA, Cevdet-Zabtiye, nr. 1455, 1788; Halil Nûri, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 239, vr. 14^b, 22^b, 169^{a-b}, 435^b-436^a; Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'* (haz. Adnan Baycar), Ankara 1998, s. 144-147, 195 vd., 198 vd.; *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi* (haz. Ali Osman Çınar, doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 12, 172, 292 vd.; Vâsif, *Târih* (İlgürel), s. 372-373; III. Selim'in *Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (nşr. V. Sema Arkan), Ankara 1993, s. 22-27; Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2008, I, 256; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 2000, s. 666; Cevdet, *Târih*, IV, 6-7, 51; V, 79, 346 vd.; IX, 117; Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmî Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Frankfurt 1975; Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı Prusya İttifâkı: Meydana Geliş-Tahlili-Tatbiki*, İstanbul 1984, s. 108, 111-114, 124-126, 131-132; a.mlf., *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul 2001, s. 124, 135-136; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992, s. 148-153; Christoph K. Neumann, "Decision Making without Decision Makers: Ottoman Foreign Policy Circa 1780", *Decision Making and Change in the Ottoman Empire* (ed. C. E. Farah), Kirkville 1993, s. 33-34; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmî Efendi: 1700-1783* (trc. Özden Arkan), İstanbul 1997, s. 34, 75; Abdurrahman Şeref, "Berlin Hazine-i Evrâkında Vesâik-i Kadîme-i Osmâniyye", *TOEM*, sy. 44 (1333), s. 67-92; G. B. Volz, "Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Friedrichs des Grossen im Winter 1763/1764", *Hohenzollern Jahrbuch*, XI, Berlin 1907, s. 17-54.

FATİH YEŞİL

AHMED BÂBÂ el-VÂİZ

(أحمد بابا الواعظ)

Ahmed Bâbâ b. Ahmed b. İshâ
b. Mûsâ el-Vâiz es-Sokofî
el-Vatanî el-Kûmâsî
(1913-1982)

Ganaî âlim ve edip.

Gana'nın orta kesiminde bulunan Kûmâsî (Kumassi, Kûmâse) şehrinde doğdu. İlim ve tasavvuf ehli bir aileye mensuptur. Nijerya'nın kuzeyinde Sokoto'da yaşayan Fûlânîler'den olan babası Gana'ya göç ederek Kûmâsî'ye yerleşmişti. O bölgede bir kadının kendi kocasını özel adıyla anması ayıp sayıldığından annesi Hacıyâ Meryem Mey de babasının adını taşıyan oğluna "bâbâ" diye hitap etmiş, o da adıyla birlikte bu lakapla anılmıştır. Ayrıca bölgedeki âdete uygun biçimde kendisi için Vatanî ("Hubbül-vaṭan mine'l-îmân" sözünden hareketle) nisbesini lakap olarak seçti. Babasının vefatından sonra öğrenimi ve tasavvufî eğitimiyle meşhur kabilelerden

Mossi'nin reisi olan üvey babası Şeyh Mâlem Âdem Emîr Mûşî ilgilendi. Kûmâsî'de Mâlem Garbe (Ebû Bekir b. Mûsâ) el-Keşînâvî, Muhammed İnuva b. İshâ, Hâc Ebû Bekir el-Fellâtî ve Şeyh Abdullah Tânû'dan, Kuzey Nijerya'da Zaria'da Yehûdâ b. Sa'd'dan Mâlikî fıkhi, tefsir, hadis, Arap dili ve edebiyatı okudu. Bir Ticânî "mukaddemi" olan hocası Mâlem Garbe vasıtasıyla Ticânîyye tarikatına intisap etti; sülûkünü Cenneli Şeyh Nûh el-Fellâtî'nin yanında tamamladı. 1943'te hacca gitti. Mekke'de Elfâ Hâşim'in halifesi Şeyh Ahmed b. Abdurrahman el-Katâgumî tarafından Ticânî mukaddemi tayin edildi. Bu arada Şeyh Muhammed Hâdî b. Mevlûd Fâl el-Alevî'ye intisap ederek ondan irşad izni aldı. 1947'de Senegal'in Kavlah şehrinde yaşayan Ticânîyye tarikatı şeyhi İbrâhim b. Abdullah Niyâs'a intisap etti ve onun önde gelen müridleri arasında yer aldı. Şeyhinin Gana'ya her gelişinde yaptığı yolculuklarda onun yanında bulundu, konuşmalarını tercüme etti ve şeyhi onu "İsânû'l-feyzatî'l-İbrâhîmiyye ve tercümânühâ" görevine tayin etti. Yetiştirdiği talebeler arasında halifesi Muhammed Mustafa Kâmil, Abdurrahman Âdem Emîr Mûşî, Abdülazîz Bunbâ, Mâlem İsmâil Bekû ve Mustafa İbrâhim Ekrâ'nın adları anılır. Gana'nın ve Nijerya'nın birçok bölgesini tebliğ amacıyla dolaşp vaaz ve irşadda bulunduğu "Vâiz" lakabıyla meşhur oldu. Kendi öğrencilerini de bu tür faaliyetlere yönlendirdi. Daha sonra artan bu etkinlikleri düzenli şekilde sürdürmek amacıyla Cem'iyetü'l-muallimîn li'd-da've ve'l-irşad adıyla bir cemiyet kurdu. Bunun dışında üvey babasının evinde el-Medresetü'l-vataniyyetü'l-İslâmiyye adıyla bir okul açtı. 29 Ocak 1982 tarihinde Kûmâsî'de vefat etti. Ahmed Bâbâ dört hanımla evlenmiş ve bunlardan yirmi beş çocuğu olmuştur.

Eserleri. Ahmed Bâbâ'nın çeşitli eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Azbu'l-bâtir 'alâ naḥri külli 'anîd* (Kahire 1376/1956, 1381/1961); *'Avnû'z-zâkir fi ḥallî elfâzi'z-zikr li-tarîkati't-Ticâniyye* (Kûmâse, ts.); *Berâ'etü'l-muḥliş fi âdâbi'l-müfid ve'l-müstefid* (Accra 1389/1969); *Büşre'l-müttakîn ve'l-muḥsinîn* (Accra 1389/1969); *Hüsnü'z-zan bi'l-mevlâ* (Kûmâse, ts.); *el-Kenzü'l-müfid li'l-müridi's-şâdîk* (Kahire 1379/1950); *Maḡneḥisü'l-kulûb fi seyri's-sâlikîn ilâ ḥazreti rabbi'l-âlemîn* (Kûmâse 1397/1977); *Meserretü'l-kâbiẓ* (Tunus 1373/1954, *Meserretü'l-kâbiẓi's-suğrâ* diye de anılır); *Mikma'atü'l-münkîrîn*